

AL FIL DE LA HISTÒRIA. EL LLINATGE MERCADER, COMTES DE BUNYOL (SEGLES XVI-XVII)¹

Mª Luisa Muñoz Altabert

Resum: La trajectòria econòmica, greument marcada per l'expulsió dels moriscs, la promoció social i política recolzada en la Batllia General, les estratègies al voltant del matrimoni i la descendència, són els pilars al voltant dels quals s'estructura l'estudi dels onze successius dirigents del llinatge Mercader, senyors i comtes de Bunyol, al llarg dels segles XVI i XVII. Mitjançant alguns particulars esdeveniments familiars, és possible percebre retalls de l'atmosfera que impregnava l'època: estratègies cortesanes, inquietuds culturals, rivalitats, relacions del Regne amb la Monarquia, entre altres. L'anàlisi dels arrendaments i de la cultura material permeten corroborar l'evolució econòmica, traslladant-nos de l'esplendor a la crisi, de la mi-gradesa a la recuperació.

Paraules clau: noblesa, comte de Bunyol, Mercader, família, arrendaments, inventaris *post mortem*, cultura material.

Abstract: The economic path, seriously marked by the expulsion of the Moriscos, the social and political promotion, supported by the Batllia General and the strategies around marriage and its offspring, are the basis around which the study of the eleven successive merchant leaders of lineage Mercader is structured, lords and counts of Bunyol, along the 16th and 17th centuries. By means of some particular familiar events, it is possible to perceive bits of the atmosphere that filled that period: court strategies, cultural interests, rivalries, and relationships between the Kingdom and the Monarchy, among others. The analysis of the leases and of the material culture permits the corroboration of the economic evolution, moving us from glory to crisis, from poverty to recovery.

Key words: nobility, count of Bunyol, Mercader, family, leases, *post mortem* inventories, material culture.

COM és conegut, en la línia dels estudis pioners sobre la Història Social de l'Administració, la història social del poder ha adquirit en els últims anys un gran desenvolupament. Les línies d'investigació més actuals impulsen la in-

---

¹ Aquest article és un resum de la Tesi Doctoral que, amb el mateix títol, fou dirigida per les Dres. Amparo Felipo Orts i Carme Pérez Aparicio, essent defensada en la Universitat de València el dia 10 de juny del 2015, davant un tribunal presidit pel Doctor Pere Molas Ribalta, i integrat pels Doctors Jorge Antonio Catalá Sanz, Carmen Corona Marzol, María Ángeles Pérez Samper, Teresa Canet Aparisi i David Bernabé Gil.

dagació del pes polític, social i econòmic dels grups socials privilegiats, entre els quals, la noblesa ocupa un lloc destacat. Els darrers anys, els estudis nobiliaris han sorgit amb força, renovats amb les actuals corrents metodològiques, l'aportació de noves perspectives i la formulació de nous interrogants. Actualment, la historiografia valenciana té obert un ambiciós projecte orientat a traure a la llum als llinatges nobiliaris valencians, com a via de reconstrucció de l'Estament Militar del Regne en Època Moderna, protagonista del poder econòmic, de la preeminència social, al temps que nucli polític per excel·lència d'aquell període històric. L'objectiu de la nostra investigació cal situar-lo en aquest punt, ja que pretén l'acostament al coneixement d'una de les famílies més destacades, la dels Mercader, senyors i comtes de Bunyol. El treball s'insereix en l'actual context historiogràfic, de renovat interès per les elits de poder. Al mateix temps, connecta amb àrees disciplinàries de la Història Social, com són la història de la família o la de la cultura material, intentant oferir múltiples mirades d'anàlisi en l'evolució d'aquest llinatge valencià.

Al fil de la Història –inespecífica primera part del títol escollit– vol transmetre la percepció del serpentejant devenir de la trajectòria dels caps de la Casa Mercader, d'alguna manera cosida al marc territorial, institucional i polític, de la Història del nostre País. La concreció es palesa, espacialment i temporalment, en la segona part de l'enunciat. D'una banda, acotant el període cronològic treballat als segles XVI i XVII, d'altra, situant-nos en la branca de la nissaga Mercader que centra l'estudi, això és, els senyors de la baronia i posterior comtat de Bunyol. Una senyoria integrada per les viles de Bunyol i Setagües, a més dels llocs de Macastre, Iàtova i Alboraig, poblacions ubicades en les terres muntanyoses de l'interior, en el límit amb el Regne de Castella. Al llarg d'aquests dos segles s'ha intentat seguir les petjades d'aquesta família noble, els quals, successivament, van estar al capdavant del llinatge. Prèviament, amb la finalitat d'afavorir una major comprensió, es fa una incursió en l'arrel medieval del llinatge, donat que és en eixe moment quan es situen els fonaments que marcaran la seua trajectòria en l'Època Moderna. La fita que tanca el treball es situa als inicis del segle XVIII, quan el llinatge s'integra en la Casa Milà d'Aragó, marquesos d'Albaida. En tot moment, el nostre interès ha sigut traure a la llum tot allò concernent a l'estructura familiar en la qual s'integraven com base del seu poder nobiliari, intentant donar resposta a les estratègies emprades al voltant del matrimoni i de la descendència. Igualment, respecte a les claus de la seua trajectòria econòmica, així com de la seua promoció social i política. Sense oblidar-nos de parar atenció en l'àmbit cultural, tant respecte a la vessant intel·lectual, per canalitzar moltes aspiracions, com de la material, testimoni de l'univers privat que va envoltar al llinatge, reflex de la societat de l'època, així com de la seua evolució econòmica.

La manca d'arxiu familiar, va portar a la consulta d'una abundant documentació dispersa pels diferents arxius històrics del territori de l'Estat. L'Arxiu de la Corona d'Aragó, amb els sempre interessants i sucosos documents conservats en la sèrie Secretaria de València i Reial Cambra Diversorum. De gran importància fou el Fondo Fernán Núñez, corresponent a la Secció Noblesa de l'Arxiu Històric Nacional, així com la sèrie Consells i Consell d'Ordes. Igualment, comptarem amb la rellevància de la riquesa de dades que ens aportaren els Arxius de casa nostra: les series Reial Cancelleria, Manaments i Empares o Processos de l'Arxiu del Regne, els protocols notariais de l'Arxiu del Patriarca, els lligalls de la Seu, del Municipal de València o de la Biblioteca Valenciana. Una ampla, variada i dispersa documentació, que en ocasions hem trobat incompleta i molt sovint duplicada, probablement conseqüència d'haver format part de proves documentals en litigis de la Casa. Tot un repte que obligava a un motivador exercici d'alerta, relació i comparació, requerint l'ús d'una metodologia adaptada a la font i als nostres objectius. De tots els documents, ja foren testaments, capitulacions matrimonials, processos judicial, preses de possessió..., aflo-raven pinzellades d'història que, complementant-se les unes amb les altres ens ha permès l'acostament a la família, al patrimoni, a la promoció social i política, a la evolució i població del senyoriu, o a la cultura.

El treball està en quatre parts. La primera aborda l'ascendència del llinatge en època medieval, enllaçant amb la seua progressió al llarg del segle XVI. La segona emmarca les figures dels dos primers comtes de Bunyol, amb el fort impacte que va suposar l'expulsió dels moriscs sobre la economia senyorial, així com la fractura en la línia successòria directa i lluita pel vincle. A la tercera s'arplega la trajectòria en la segona meitat del segle XVII, des de l'accés de la línia colateral fins arribar a l'assimilació del vincle pel marquesat d'Albaida. La quarta i última part, recull l'evolució del llinatge des de dues perspectives transversals, d'un costat, la de les rendes senyorials a través dels contractes d'arrendament, d'altra, la de la cultura material.

L'arranc de la projecció del llinatge cal situar-la a mitjans del segle XIV. En aquest moment, tant factors endògens com exògens van a permetre el seu encimbellament. Entre els primers, la mateixa força i espenta familiar adoptant com a motor propulsor l'educació superior, aconseguida mitjançant estudis universitaris a Bolonya, per a capacitar-los en el domini del dret i de la legislació foral, a través de la qual, recolzar el *cursus honorum* familiar i personal. Respecte als exògenes, la preeminència i requeriment dels juristes en la societat medieval, al compàs de les necessitats de les noves Monarquies. És en aquest període on trobem els fonaments sobre els quals la família –sempre sota el principi de lleialtat i servei a la Corona– anirà edificant l'entramat de la seua fructífera progressió fins a culminar-la, ja en el 1511, amb l'ingrés en la graduada noblesa, per a posteriorment, en

el 1604, rebre la distinció del títol comtal.² En aquest punt va quedar retinuda l'ascensió en l'escalafó nobiliari, donat que va ser infructuós l'intent de gaudir del títol de marquès de Setaigües. El fet que la seua concessió implicarà la renúncia al títol comtal, així com a determinades rendes, molt probablement degué dissuadir al II comte de Bunyol, elevador de la sol·licitud a la Monarquia, per considerar-les condicions no assumibles.

Sens dubte, en l'ascendent projecció va tenir una importància decisiva l'accés dels Mercader a la Batllia General de València, ja que, aquesta institució els va permetre acumular poder i patrimoni des de la proximitat a la Corona. La Batllia els va obrir l'accés a l'alcaidia del castell de Bunyol i la posterior compra del senyoriu de Bunyol. També l'alcaidia del castell de Xàtiva es va convertir, durant algun temps, en una mena de "fortí familiar", donat que successives generacions ocuparen sengles àmbits d'influència i poder. Això no obstant, el final del segle XV i començament del XVI marca un canvi en eixa tendència de contínua presència dels Mercader en la Batllia i en la governació del castell de Xàtiva. La família perd aquests dos "bastions", trencant-se la inèrcia de la seua successió en un i altre càrrec. Probablement, com a conseqüència d'una nova forma d'entendre Ferran II el govern de la Monarquia. Aquests anys d'assistència i proximitat a la Corona van marcar l'orientació de servei cap al sector administratiu més que cap al militar, configurant-se la Batllia com la institució de referència, al voltant de la qual el llinatge decantarà les seues aspiracions també al llarg dels segles moderns. Aquesta orientació sembla constituir un model de progressió diferent al seguit per altres llinatges, molts d'ells més acostats al servei en l'exercit.

Un pilar bàsic per al sosteniment del llinatge va ser l'adquisició d'un patrimoni territorial i jurisdiccional. Els Mercader arribaren a l'Època Moderna ja com a barons dels senyorius de Bunyol i Xest. Unes propietats a les quals accediren mitjançant compra a la Corona en el 1425 i a la família Montcada en el 1455, respectivament. Això no obstant, en el 1520 s'assisteix a la definitiva separació d'aquest patrimoni, tal vegada en un intent de potenciar dues branques del llinatge al voltant de sengles propietats. Circumstància, que va dur, com a conseqüència, l'aparició de dues Cases amb trajectòries diferenciades.

Des del 1467, el senyoriu de Bunyol va quedar blindat i lligat a la família, mitjançant un vincle perpetuo regular, de preferència masculina, el qual no va engrandir-se amb noves annexions, exceptuada la casa gran del Carrer dels Cavallers, afegida en el 1585 pel VIe baró de Bunyol, don Baltasar Mercader. A parer nostre, ell fou l'únic que, sense descendència i amb ca-

---

² Entre les petjades de l'escalada social del llinatge està l'elecció de sepultura, visible en una projecció que s'inicia en la capella d'una església de la parròquia de la Santa Creu, per arribar, coincidint amb l'ascens del llinatge a la noblesa titulada, a elegir sepulcre en la església ubicada dintre el domini senyorial vinclat.

pacitat econòmica, podia haver beneficiat el patrimoni vinculat, entre altres aportacions, amb una bona col·lecció de censos i censals. No obstant això, va preferir constituir, amb el seu patrimoni, una gran obra pia gestionada pel Capítol de la Catedral. Altra possibilitat també, haguera sigut annexionar uns forns i uns molins amb terres annexes, situats en la partida de Vera dins de l'actual terme de la ciutat de València. Unes propietats que arribaren al llinatge mitjançant un enllaç consanguini (Mercader-Mercader), essent sovint emprades per a beneficiar als fadrísters de la Casa. Això no obstant, acabaren vinculades en el 1652, amb ocasió de les capitulacions matrimonials de don Gastó Mercader i dona Laura Maria Cervelló, per a poc després, en el 1677, rebre permís de desvinculació per necessitat econòmica de dotar a Maria Micaela Mercader en el seu enllaç amb el marquès d'Albaida.

El senyoriu de Bunyol constituïa per a la família la font més important d'ingressos, a partir dels fruits procedents de l'exacció als pobladors en concepte d'explotació de la terra, regalies, jurisdicció o vassallatge. Uns ingressos que hem pogut avaluar per a l'any 1604, al menys en 11.069 lliures, 10 sous i 8 diners. El cultiu del forment, de l'ordi, del panís i de la dacsa ocupaven les principals tasques agrícoles de les terres d'horta i secà de les viles de Bunyol i Setaigües, així com dels llocs de Iàtova, Macastre i Alboraiç. Es tractava d'una agricultura de subsistència, escassa en adobs, de la que se n'ocupava, abans de la seua expulsió, una població morisca. El total despoblament del senyoriu va provocar greus conseqüències a l'economia senyorial, donada la súbita paralització del desenvolupament del camp i la lenta recuperació de la població, afavorida aquesta per la carta pobla signada en el 1611. Un reviscolament dels treballs agraris, però, que no arribaren als nivells precedents a l'expulsió. En el rànquing d'importància dels conreus sotmesos a gravamen senyorial, i en funció del nombre de cafissos corresponents a aquest dret, el forment continua com a cultiu majoritari, mantenint-se com el cereal més apreciat i de major cotització al mercat. Les principals variacions s'observen respecte al panís i la dacsa, ja que el primer perd importància en favor de la producció del segon. Els 211 cafissos de panís recaptats en el 1604 en concepte de dret senyorial, queden reduïts a 15 cafissos de recaptació promedi entre 1625 i 1629; mentre que la recaptació de l'incipient cultiu de la dacsa en 1604, amb només 11 cafissos i 2 barcelles, es multiplica fins a una recaptació senyorial promedi de 150 cafissos, 6 barcelles i 2 almuds. Una progressiva substitució que cal relacionar amb el major aprofitament i productivitat de la dacsa, servint per a l'alimentació humana i animal. Es pot assenyalar a la població morisca com a responsable de la introducció del conreu de la dacsa en el senyoriu de Bunyol, ja que aquest cultiu, present ja a inicis del segle XVII, va aparèixer al Regne de València a les darreries del segle XVI en l'àmbit de les comunitats morisques, donada la seua adaptació a l'agricultura intensiva de regadiu que practicaven.

Els registres d'assistència a les successives preses de possessió del senyoriu són una important font auxiliar o d'aproximació a la població, ja que, a la seua manera, reflecteixen el pols vital del senyoriu abans i després del 1609. Tal com hi es pot comprovar, tret de la vila de Setaigües, les terres senyoriales estaven poblades totalment per moriscs. Segons les dades aportades pel fogatge elaborat pel marquès de Caracena prèviament a l'expulsió, el nombre d'habitants, inclosos els de la vila de Setaigües, es xifren en 3.420 veïns. Tenint en compte que 3.200 van ser els pobladors moriscs que el I comte de Bunyol va declarar haver posat el mateix a la mar, no hi ha dubte que el foragitament dels moriscs decretat per la Monarquia, va provocar un fort impacte econòmic en la senyoria dels Mercader, al quedar despoblada i mancada de mà d'obra. Des de diferents angles, com són els contractes d'arrendament, els inventaris *post mortem* o els informes econòmics, es constata la total fallida econòmica sofrida per la Casa, la qual s'arrossegà al llarg de bona part del segle XVII, en paral·lel a les dificultats econòmiques i polítiques d'aquesta centúria. Encaminades a potenciar la reactivació es dirigiren actuacions com la carta pobla del 1611, les posteriors millores introduïdes en el 1634, les dues concòrdies signades amb els creditors –la primera en 1615, la segona en 1645–, o l'adjudicació, en el 1621, de 7.000 lliures, d'aquelles 100.000 lliures amb les quals la Monarquia pretenia compensar els perjudicis ocasionats per l'expulsió. Cal dir que tant el comte de Bunyol com el comte del Real van rebre la quantitat més alta.

La ruïna de la Casa es visible també, des de la perspectiva dels contractes d'arrendament. El del 1593 registra, sense cap cessió de les principals prerrogatives senyoriales, una actualització a l'alça respecte del signat en el 1589. Ambdós, són arrendaments que s'han signat amb una associació d'arrendataris, una mena de societat de negoci, sens dubte amb expectativa de lucre, fent evident la bona marxa econòmica del senyoriu. Si bé, una clàusula, ja present en l'arrendament del 1589, palesa, si més no, una ombra d'incertesa. L'expressió "*si no és en cas de remoció dels nou convertits, y que.s retirasen aquells*", sembla de dubtes el futur del senyoriu. Tal vegada, aquest clima d'instabilitat va deixar de fer-lo atractiu per a noves pròrrogues, doncs, finit l'arrendament del 1593, el senyoriu ja no s'arrenda en conjunt, sinó de forma fraccionada entre xicotets arrendataris, alguns d'ells moriscos veïns de la pròpia senyoria, pertanyents a les famílies dels Rotalla o dels Mardanis. No obstant això, en el 1606, amb el I comte al capdavant estant, el senyoriu es torna a arrendar en la seua globalitat, encara que ja no a una associació, sinó només a un arrendatari. Aquest contracte, però, no va finalitzar el termini signat, ja que el senyoriu va posar-se en segrest. El seu administrador va signar un nou contracte en el 1608 que tampoc va finalitzar el seu termini, com a conseqüència dels esdeveniments coneguts. A final de segle, amb la recuperació ja en marxa, els arrendaments signats palesen el minvament de la renda senyorial, així com el seu estancament. El

senyoriu dels Mercader, malgrat la reactivació econòmica, sembla no tenir-ne capacitat de resposta.

A grans trets, dins de l'àmbit cronològic del nostre estudi, la trajectòria del llinatge pot ser dibuixada amb, una primer etapa coincident amb els segles medievals, caracteritzada per la consolidació patrimonial, a més de la projecció social i política. Una segona, el segle XVI, presidida per un senyoriu en funcionament i econòmicament productiu –altra cosa serà la comptabilitat particular dels seus titulars–. Això no obstant, en altres esferes com la política, el llinatge sembla entrar, almenys documentalment, en una ombra, en una mena de letargia, fins a l'embranchida que en l'últim quart del segle XVI li aportarà el batlle don Gaspar Mercader i Mercader i la seua extensa família. Finalment, el segle XVII va quedar marcat per la particular crisi de la primera meitat, i per una evolució posterior comparable a la d'un motor al ralenti.

En la seua dilatada i serpentejant trajectòria el llinatge no ha deixat de comportar-se com el que és, una Casa nobiliària que ha de cultivar l'art de moure les peces per a progressar i mantenir-se en la seua esfera social. És aquí on entrem a jugar les fitxes de l'estratègia matrimonial, de la descendència, de les implicacions en la política i en el servei a la Monarquia. Com tota bona estratègia d'enlairament de l'època, aquesta anava lligada a una bona elecció matrimonial, la qual contribuïa, ensems, a l'extensió de les xarxes de solidaritat. Des de la nostra perspectiva, sembla prevaler la promoció del llinatge en l'àmbit social, prou més que l'interès per buscar enllaços que afavoriren l'engrandiment del patrimoni amb la confluència de vincles o béns immobles. A l'hora de contractar el matrimoni dels fills, es fa palès com, dins de la característica endogàmia nobiliària, la hipergàmia va ser emprada tant com a vehicle de manteniment com d'ascens d'estatus. Els candidats i candidates foren escollides entre les famílies de l'aristocràcia regnícola, a excepció, coincidentment, dels dos germans, criats orfes, successors un de l'altre, que, en el segle XVI, enllaçaren amb llinatges forasters: un amb la filla del qui va ser secretari del rei Catòlic, don Joan Ruiz de Calcena, del Regne d'Aragó, i l'altre amb la néta del II comte de Cabra i besnéta del I duc de l'Infantat, dona Maria de Còrdova i Mendoza originària de Jaen. Cap d'aquests dos matrimonis, però, va tenir descendència que servira per ampliar els lligams de solidaritat familiar fora del Regne de València. Respecte a la recurrència del llinatge Mercader amb el dels Carròs i dels Cervelló, considerem que pot respondre a circumstàncies conjunturals, tals com el posicionament del llinatge davant l'acusació de màcula jueva aportada pels Carròs, o pel que fa als Cervelló, com estratègia encaminada a sumar forces en la lluita pel vincle. Les puntuals unions consanguínies (Mercader-Mercader) serviren, en funció de les circumstàncies, per a tornar a cohesionar al llinatge, per a reintegrar patrimoni, o com a estratègia de successió, evitant un desviament cap a la branca dels Merca-

der de Xest. Quant al celibat, emprat com a maniobra d'estalvi i ampliació d'influències en l'àmbit eclesiàstic, s'aprecia en el segle XVI, i no així en el XVII, tal vegada perquè el nombre de fills i filles nascudes i sobrevivents, va ser comparativament menor que en segles precedents.

Com a membres de l'Estament Militar, els Mercader intervingueren en la política del Regne, especialment, mitjançant la regular assistència a les periòdiques reunions de l'Estament, l'encapçalament ambaixades, o amb l'assistència a les Corts, particularment a les del 1604. La participació en activitats militars es concentra fonamentalment a mitjans del segle XVII, coincidint amb el clima bèl·lic del moment, les contínues demandes de la Corona, la proximitat de la contesa franc-espanyola (1635-1659) i la sublevació i guerra catalana (1640). Un context que, sens dubte, va marcar l'orientació militar dels fadrísters de la Casa, allora influenciats pels models que li proporcionaven els parents Cervelló, d'exitosa carrera militar. Destaquem la projecció i servei del bastard don Baltasar Mercader en l'exèrcit de la Monarquia. A més, la seua figura se'ns presenta com a exemple de la "desvirtualització" a la qual havia arribat la concessió dels hàbits de cavalleria a mitjans del segle XVII, quan van ser emprats per la Monarquia com a forma de pagament en espècie a determinades persones, malgrat no reunir els requisits adients. Aquest sembla ser el cas del bastard Mercader, ja que, a més de quedar provada la seua il·legitimitat, no va aportar cap identificació de la mare a la informació per rebre un hàbit de l'Orde de Montesa, requisit indispensable per a la concessió de l'hàbit. D'altra part, com a nota curiosa, assenyalar l'anècdota de la seua incredulitat en veure i tractar a la recentment abdicada regna Cristina de Suècia, quan, d'incògnit, es va presentar en Anvers, on ell regentava la castellania.

La marxa del llinatge avança, lògicament, en paral·lel amb el decurs del temps històric. Això fa que, mitjançant particulars esdeveniments familiars, puguem percebre retalls de l'atmosfera que impregnava aquella època. Cal dir que uns personatges han resultat més permeables que no altres, com també, determinades circumstàncies ho han afavorit. A parer nostre, hi ha un període especial, el de l'últim quart del segle XVI i començament del XVII, possiblement per la tornada de la família a la palestra, després d'uns anys de cert anonimats públic. En aquesta època, la documentació palesa tot un entramat d'intrigues, interessos i rivalitats pròpies d'aquell moment. Per un costat, són evidents en la informació de testimonis realitzada en les proves de cavallers, a fi d'obtenir l'hàbit de l'Orde de Sant Jaume que el batlle don Gaspar havia sol·licitat per al seu fadríster. Per altre, a propòsit de la seua elecció com a batlle general del Regne. Igualment, una altra esclatxa per on esbrinar quelcom més enllà de l'epidermis del llinatge, la trobem en la documentació emanada des del Consell d'Aragó, al voltant del mal comportament dels joves Mercaders. Aquesta, en acosta a dues formes d'abordar el problema de la indocilitat nobiliària per part dels virreis: d'una part

la del marquès d'Aitona, més cauta i potser enfocada a l'interès general, enfront de la del marquès de Dénia, expeditiva i possiblement dirigida a traure-li el profit personal.

El retorn dels Mercader a la primera fila de la preeminència, possibilitada per l'ocupació de la Batllia, va ser molt propici a efectes cortesans, donada la coincidència de la celebració de les noces reials de Felip III amb Margarida d'Àustria, en el 1599. Un esdeveniment festiu i social, que els va permetre fer-se visibles davant la Monarquia, molt especialment a l'hereu, qui, hàbilment, va saber utilitzar les seues aptituds per a enlluernar al rei i al favorit, com estratègia d'aproximació al poder. Un desig de projecció que va resumir en l'empresa que va lluir en el torneig celebrat per agasajar al monarca, "*Todo lo que miraré, cierto sé que presto lo alcanzaré*", en íntima connexió amb el lema que va encapçalar la portada de la seua obra *El prado de Valencia*, "*La que cerca de su dueño resplandece mucho alcanza y más merece*", una clara al·lusió al rei i el seu favorit, però traslladable a un desig personal. Expressions enginyoses, sens dubte, com ho era també la seua aptitud literària, cultivada en l'*Academia de los Nocturnos*. Inclinacions literàries que també foren compartides per altres Mercader, com el IV comte de Bunyol, don Gaspar Alamar Mercader i Cervelló, assidu participant de les Acadèmies literàries del seu temps, com la de l'*Alcázar*. La seua erudició va quedar plasmada en la seua obra *Retrato político de don Alfonso VIII*.

La particular personalitat del I comte de Bunyol es va fer igualment evident en la seua compromesa participació a les dues controvèrsies de caràcter religiós, però amb implicació política, que dividiren la societat valenciana de la primera meitat del segle XVII. Una, la disputa teològica del misteri marià de la Immaculada Concepció, en la que, des de l'activisme compromès, don Gaspar va afegir-se a les files dels immaculistes, juntament amb franciscans, jesuïtes, i la mateixa Monarquia. Per igual, va animar la causa simonista, defensant la santedat del pare Simó, com també ho havia fet el rei i el favorit, fins a ser reconduïda, en el 1619, cap a posicionaments més ortodoxos.

Com ja hem avançant, una part de l'estudi l'hem orientat a l'anàlisi de l'evolució del llinatge des de la perspectiva de la cultura material, a través de la qual, igualment es fa palès la inflexió que va suposar, per a l'economia del llinatge, les conseqüències del despoblament i paralització de l'activitat del senyoriu subsegüent a l'expulsió dels moriscs. Per a aquest quefer, hem comptat amb la privilegiada font que suposen els 6 inventaris *post mortem* dels caps del llinatge que aconseguirem reunir, tots els quals ens han apropat a la més íntima quotidianitat del llinatge, per obrir-nos els ulls a tot un món cultural en la seua accepció més estesa, la del conjunt de produccions intel·lectuals, artístiques i utilitàries, amb les quals un poble manifesta la seua mentalitat i manera de ser. La força visual d'aquests inventaris no solament ens regala una finestra a la Història, sinó que ens proporciona un

observatori amb el qual corroborar la trajectòria del llinatge, traslladant-nos de l'espendor a la crisi, de la migradesa a la recuperació. La mateixa forma de procedir en la confecció és significativa de la circumstància econòmica, el detall està en funció del valor i de la quantitat. Respecte a la gestió de la riquesa i magnitud de la informació inclosa en aquests inventaris, descartarem el seu tractament individualitzat, per considerar que restava rellevància a la font, impedia visualitzar la trajectòria del llinatge des del punt de vista de la cultura material, i ens privava de copsar una gran quantitat de matisos amb els que aprofundir molt més en el coneixement. És per això que optarem per treballar-los conjuntament, escollint l'agrupació en blocs temàtics, amb la finalitat de solucionar el problema de la dispersió, al mateix temps que poder sortejar més còmodament les reiteracions. Tot al temps que desitjant trasmutar la freda relació de béns en una finestra al microcosmos privat de la família Mercader, i per extensió, d'alguna manera, un acostament al de la noblesa valenciana del moment.

A tot al llarg de segle i mig d'història familiar, la casa-palau del carrer dels Cavallers, amb l'escut d'armes coronant l'entrada principal, va erigir-se com emblema, com a representació de la condició nobiliària del llinatge Mercader. Successivament, va acollir als seus titulars, els quals van anar transformant-la segons els seus gustos i necessitats. Igualment pel que fa a la decoració del seu interior, el qual va renovant-se en funció dels gustos més personals i de la moda del moment. Així s'aprecia en el guarniment de les parets i de les cambres, del mobiliari, de les catifes, dels quadres i tapissos que van omplint l'interior domèstic. Cal assenyalar com el retrat es documenta en l'inventari del batlle don Gaspar Mercader, coincidint amb la seua proliferació en els ambients cortesans de finals del segle XVI. Per altra part, la major presència de temàtica profana en l'obra inventariada, podria coincidir amb la línia defensada per alguns autors, segons els quals, la pintura religiosa no estava tan generalitzada en els espais íntims com es podria pensar.

Al mateix temps que la casa senyorial, amb la seua localització i arquitectura, es configura com a signe de distinció, també els vestits, la plata i les joies, actuaven com a identificadors externs d'estatus i diferenciadors socials, fins i tot entre els seus iguals. Per als nostres ulls, molt útils com elements expressius de la moda del moment i del seu poder econòmic. Així, podem dir, que el rober dels Mercader va evolucionar paral·lelament a les tendències de la moda i a la seua trajectòria econòmica.

Malgrat les limitacions, és conegut que els inventaris *post mortem* són una important font per a l'estudi del llibre, de la lectura, de la formació de biblioteques, i de les inquietuds intel·lectuals dels propietaris. En funció d'aquells inventaris on hem trobat la presència de llibres, només considerem que es pot qualificar de biblioteca, el recull de llibres registrat en l'inventari del IV comte de Bunyol, don Gaspar Alaman, confeccionat en el 1686. No solament pels autors i l'alt nivell intel·lectual de la seua temàtica

(amb títols d'història, teologia o filosofia), sinó també per la seua ubicació en llibreria i estança d'estudi independent, en íntima relació amb la seua activitat literària. Altra cosa és l'existència de llibres solts, igualment evocadors de la intel·lectualitat dels seus propietaris, de la cultura i de la societat en la qual s'integren. Així, l'aparició dels llibres de cavalleries, dels Col·loquis d'Erasme o de *Los Triunfos* de Petrarca, en l'inventari del V^e baró de Bunyol, ens trasllada al món cultural i cortesà de la València del començament del segle XVI. D'altra part, l'absència de llibres, cas de l'inventari del I comte pot ser tan significativa, donada la seua inclinació literària, com ho és l'erudita biblioteca abans esmentada. Si de relleu són els llibres, no menys ho són els documents presents en alguns inventaris, els quals transcendeixen el seu marc espacial, temporal i familiar, per traslladar-nos a temps pretèrits d'una relació més directa dels Mercader amb la Monarquia.

Finalment, assenyalar la relació d'armes inventariades en el 1538, per constituir tot un desplegament d'armes ofensives i defensives amb les quals armar una host.